

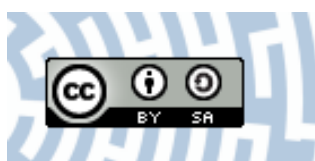
You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: *Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek!* – czyli o niektórych stereotypach językowych dotyczących jedzenia

Author: Agnieszka Gasz

Citation style: Gasz Agnieszka. (2021). *Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek!* – czyli o niektórych stereotypach językowych dotyczących jedzenia.

„Zoophilologica” (Nr 2, 2021, s. 1-18), DOI:
10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2021.08.10

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

AGNIESZKA GASZ

 <http://orcid.org/0000-0003-0413-0016>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Humanistyczny

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych dotyczących jedzenia

Жрешь как свинья! Ешь как люди! –
о некоторых языковых стереотипах,
касающихся акта приема пищи

Абстракт

Питание – это жизненный процесс, присущий как людям, так и животным. Оно определяет тем самым некое общее пространство, соединяющее две разные научные перспективы междисциплинарных исследований, называемых соответственно: *food studies* и *animal studies*. Настоящая статья имеет целью охарактеризовать важнейшие языковые стереотипы, касающиеся приема пищи. На основе анализа самых частотных в польском языке фразеологизмов, содержащих в своей структуре глагольные компоненты *jeść* и *żreć*, предпринимается попытка выявить главные коннотативные компоненты их значения, а также реконструировать, отраженный в них образ акта еды. В ходе анализа собранного языкового материала используются отобранные методы, выработанные в рамках культурной семантики (когнитивная дефиниция, понятийная метафора, зоометафора).

Ключевые слова: человек, животное, еда, стереотип, язык

You gobble like a hog! Eat like a human! –
On Some Linguistic Stereotypes
Related to Food

Abstract

Eating (consumption) is a life activity characteristic of both humans and animals. Therefore, it determines a certain common area combining two different perspectives of interdisciplinary research, which are respectively referred to as food studies and animal studies. The article focuses on the discussion of the most common linguistic stereotypes related to eating. On the basis of the analysis of the most frequently used Polish phraseologisms, including verbs ‘eat’ and ‘gobble’, an attempt will be made to detect the basic connotative components of their meaning, and at the same time, to reconstruct the emerging linguistic image of food stemming from them. In the course of the analysis of the investigated language sample, the author uses selected research procedures formulated in the area of culture semantics (elements of cognitive definition, notational metaphor, animalisation).

Keywords: a human, animal, food, stereotype, language

Wprowadzenie

Jako że czasopismo „Zoophilologica” otwiera przestrzeń do wymiany poglądów dla przedstawicieli wielu różnych specjalności w obrębie nauk humanistycznych¹, wydaje się, że myślą przewodnią tego artykułu można by uczynić fragment powieści Wiktora Pielewina *Empire V. Opowieść o prawdziwym nadczołowieku*:

- Wiesz, co to jest łańcuch troficzny? Albo, jak go niekiedy nazywają, łańcuch pokarmowy?
- W rodzaju McDonald’sa?
- Niezupełnie. McDonald’s to *fast food chain*, „sieć barów szybkiej obsługi”. A *food chain*, czyli po prostu „łańcuch pokarmowy”, to rośliny i zwierzęta, związane ze sobą nawzajem relacją „pokarm–konsument pokarmu”. Jak królik i wąż boa, jak żuk kowal i żaba...
Uśmiechnął się i mrugnął do mnie.
- ...albo jak żaba i Francuz. No, albo jak Francuz i mogilny robak. Uważa się, że ludzie stanowią wierzchołek piramidy, ponieważ mogą jeść wszystko, co chcą, kiedy chcą, jak chcą i w jakich chcą ilościach. Na tym opiera się ludzkie wysokie mniemanie o sobie².

Nie ulega wątpliwości, że jedzenie (odżywianie się) to czynność (życiowa) właściwa zarówno ludziom, jak i zwierzętom. Wyznacza więc ono pewien wspól-

¹ Refleksja nad zwierzętami nie jest również obca językoznawcom. Pojawia się ona zarówno w starszych, jak i najnowszych opracowaniach lingwistycznych oraz badaniach prowadzonych w świetle różnych metodologii, a także z wykorzystaniem rozmaitych narzędzi opisu języka. Lingwiści podejmowali się m.in. próby określenia językowego statusu zwierząt, przeglądu mechanizmów dotyczących nazywania zwierząt, opisu relacji człowiek–zwierzę w języku, analizy metafor odzwierzęcych i licznych stereotypów utrwalonych w materiale frazeologicznym (frazologia animalistyczna). Zob. przykładowo: M. Chmielowiec: *Czasowniki zwierzęce (przytoczenie do obrazowości języka)*. „Język Polski” 1931, nr 3, s. 87–90; A. Wierzbicka: *Semantyka zdań o zwierzętach*. „Pamiętnik Literacki” 1970, nr 1, s. 199–218; W. Decyk: *Motywacyjność zoonimów*. „Poradnik Językowy” 1996, nr 9, s. 52–56; Z. Zaron: *Czy zwierzę to ktoś? Językowe dowody podmiotowości zwierząt*. „Prace Filologiczne” 1998, nr 43, s. 507–515; A. Grybosiowa: *Jak historyk języka polskiego rozumie opozycję „homo” – „animal”?* W: *Opozycja „homo” – „animal” w języku i kulturze*. „Język a Kultura”. T. 15. Red. A. Dąbrowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 9–15; B. Rodziewicz: *Frazemy komparatywne z komponentem zoonimicznym w języku polskim, rosyjskim i niemieckim*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2007; A. Czapiga: *Antroponimiczne metafory odzwierzęce w języku polskim, rosyjskim i angielskim*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008; K. Kwapisz-Osadnik: *„Jak pies z kotem”, czyli o stereotypach w języku*. W: *Zwierzęta i ludzie*. Red. J. Kurek, K. Maliszewski. Miejski Dom Kultury „Batory”, Chorzów 2011, s. 31–38; M. Walczak: *Czy owad to zwierzę?* „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies” 2016, nr 1, s. 271–277.

² W. Pielewin: *Empire V. Opowieść o prawdziwym nadczołowieku*. Przeł. E. Rojewska-Olejarczuk. Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2008, s. 54.

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

ny obszar³ łączący dwie różne perspektywy interdyscyplinarnych badań, określanych odpowiednio mianem – *food studies* (studia nad jedzeniem)⁴ i *animal studies* (studia nad zwierzętami)⁵. W tym miejscu chciałabym podjąć refleksję nad jedzeniem, prowadzoną z językowego punktu widzenia, odwołując się do wybranych metod badawczych wypracowanych w obrębie semantyki lingwistycznej, zwłaszcza w jej odmianie kulturowej.

Jak już wcześniej podkreślano, jeść (odżywiać się) muszą tak ludzie, jak i zwierzęta. Zdolność posługiwania się językiem (czyli mówienie) przysługuje natomiast wyłącznie ludziom, którzy odnośnie czynności natury pozajęzykowej nazywają (werbalizują) i interpretują (w języku własnie). Jak wobec tego mówimy o tym, jak jedzą ludzie i zwierzęta? W podstawowym schemacie opisującym czynność jedzenia – *ktoś je coś* – istotne są dwa elementy: „kto je” (istota żywa: człowiek lub zwierzę), a także „co je” (pokarm, pożywienie). Nie mniej ważna wydaje się też informacja o sposobie jedzenia (czyli to, „jak się je”), którą (oprócz przyłączanych określeń typu: *szybko, powoli, dużo, mało* itp.) wyraża niekiedy również sam czasownik jedzenia, por. *przejadać się, obżerać się, niedojadać* itd.

Biorąc pod uwagę lewostronną pozycję walencyjną (kto je), część czasowników oznaczających jedzenie może być orzekana zarówno o ludziach, jak i o zwierzętach, np.

Francuzi jedzą żaby.

Bociany jedzą żaby.

³ Jedzenie to akt biologiczny i kulturowy. Z punktu widzenia antropologii kultury relacje między ludźmi i zwierzętami wiążą się ściśle z konsumpcją i tabu pokarmowym. W koncepcji Bronisława Malinowskiego kultura (oparta na mechanizmie zaspokojenia potrzeb pierwotnych (podstawowych)) stanowi system zestandaryzowanych działań służących adaptacji do warunków przyrodniczych. Postawę człowieka wobec zwierząt (i roślin) jako przedmiotów jedzenia określa się mianem zoolatrii, z którą łączą się zasady i zakazy dotyczące zjadania określonych gatunków. Według tego porządku jedzenie ludzi przez nie-ludzi narusza antropogenetyczną granicę wynikającą z dominacji człowieka względem zwierząt (uzyskanie przez ludzi szczytowej pozycji w łańcuchu pokarmowym). Zob. B. Malinowski: *Szkice z teorii kultury*. Przeł. H. Buczyńska. Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 58–59; M. Bakke: *Między nami zwierzętami. O emocjonalnych związkach między ludźmi i innymi zwierzętami*. „Teksty Drugie” 2007, nr 1–2, s. 230–231; R. Chymkowski: *Zwierzęta i antropologia kultury*. „Przegląd Humanistyczny” 2014, nr 1, s. 36–37.

⁴ Zob. przykładowo: R.E. Hryciuk, J. Mroczkowska: *Co wy tam gotujecie? O antropologicznych badaniach nad jedzeniem*. „Op. Cit.” 2012, nr 43, s. 5.

⁵ Studia nad relacjami ludzko-zwierzęcymi (*human-animal studies*) lub w skrócie: studia nad zwierzętami (*animal studies*) obejmują różne dziedziny badań – filozofię, antropologię, psychologię, kulturoznawstwo, geografę, socjologię, historię, prawo, literaturoznawstwo i inne, w których refleksja dotycząca relacji ludzi i zwierząt pojawiała się już wcześniej, lecz obecnie coraz bardziej traci swój antropocentryczny charakter. Zob. M. Bakke: *Studia nad zwierzętami: od aktywizmu do akademii i z powrotem?* „Teksty Drugie” 2011, nr 3, s. 193.

Agnieszka Gasz

*Konie żarły owies. (USJP)⁶**Szeptali tylko, pili i żarli golonki. (NKJP)⁷*

Część czasowników jedzenia może się z kolei odnosić albo tylko do ludzi, albo tylko do zwierząt, np.

*Goście ucztowali przy suto zastawionych stołach. (USJP)***Zwierzęta ucztowały przy suto zastawionych stołach.**Wiele zwierząt żeruje nocą. (USJP)***Ludzie żerują nocą.*

Wreszcie pewna część czasowników nazywających czynność jedzenia dotyczy tylko i wyłącznie zwierząt⁸, ale przenośnie może być również orzekana o ludziach, np.

*Kury dziobały ziarno. (USJP)**Dziobnęła trochę sernika. (USJP)**Gęsi pasły się zbożem. (USJP)**Dzieci pasły się słodyczami. (USJP)*

Biorąc z kolei pod uwagę wypełnienie prawostronnego kontekstu przy czasownikach jedzenia, który precyzuje obiekt jedzenia (a więc: „to, co się je”), odrębnej refleksji domaga się z pewnością także kwestia „zjadania zwierząt”⁹.

Wracając tymczasem do fragmentu powieści Pielewina, w wyniku wstępnej analizy w perspektywie tekstologicznej możemy wskazać bezpośrednio lub wyprowadzić z kontekstu co najmniej dwa stereotypowe sądy. Pierwszy z nich nawiązuje do utrwalonego w niektórych językach stereotypu narodowościowego głoszącego, że Francuzi jedzą żaby. Ma on swój wykładnik leksykalny na gruncie potocznej polszczyzny w postaci wyrażenia *żabojad* pot. pogard. a. lekcew. ‘o Francuzie’ (USJP). Jeśli chodzi o ścisłość – Francuzi w zasadzie jedzą żabie udka¹⁰. Obserwujemy więc w tym wypadku metonimię *totum pro parte* (całość

⁶ USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN. Wersja 3.0.* Red. S. Dubisz. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

⁷ NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl/> [dostęp: 28.10.2019].

⁸ Problem lingwistycznej interpretacji różnorodnych sposobów jedzenia charakterystycznych dla zwierząt będą jeszcze na łamach czasopisma „Zoophilologica” próbowała podnieść.

⁹ Zob. J.S. Foer: *Zjadanie zwierząt*. Przeł. D. Dymińska. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2019. Są to zagadnienie trudne i dyskusyjne (zwłaszcza z filozoficznego i etycznego punktu widzenia), gdzie ścierają się dwa skrajne stanowiska, a każda ze stron tego sporu ma przy tym swoje (uzasadnione) racje. Pewne światło na daną problematykę pozwala także rzucić analiza faktów oraz danych językowych.

¹⁰ We Francji żabie udka (*cuisse de grenouille*) tradycyjnie podaje się smażone na maśle z dodatkiem szalotki i pietruszki. Zob. M. Millon, K. Millon: *Francja. Przewodnik kulinarny*.

Żesz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

zamiast części). Drugi z rozpatrywanych sądów ma natomiast wymiar bardziej uniwersalny, ponieważ dotyczy ludzi jako gatunku (uogólnienie gatunkowe). Przywołane tu zdanie ogólne: „ludzie stanowią wierzchołek piramidy, ponieważ mogą jeść wszystko, co chcą, kiedy chcą, jak chcą i w jakich chcą ilościach”, można uznać za zgodne z prawdą w odniesieniu do sytych społeczeństw Europy Zachodniej czy Ameryki Północnej. Według stanu współczesnej wiedzy nie wszędzie na świecie ludzie mogą jednak jeść, co chcą, kiedy chcą, jak chcą i ile chcą. Potwierdzają to tzw. mapy głodu opracowane na podstawie danych FAO (Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa), zgodnie z którymi największy problem występuje w Afryce Środkowej, Wschodniej i Subsaharyjskiej, gdzie ludzie wegetują na granicy śmierci głodowej¹¹. Cytowany wcześniej urywek należy zatem potraktować jako znamienne przykłady niewłaściwego uogólnienia (generalizacji) w stereotypie. Zabieg ten jest charakterystyczny dla antropocentrycznych stylów języka, w szczególności zaś dla stylu potocznego i artystycznego.

Jak podaje *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, pojęcie stereotypu (od gr. *stereos* ‘twardy’) wywodzi się z języka drukarzy, w którym oznaczało ono kopię pierwotnej formy drukarskiej do druku wypukłego. Zrobiło ono zawrotną karierę w socjologii jako schematyczny i jednostronny „obraz w głowie ludzkiej” jakiegoś zjawiska, człowieka, rzeczy, a zarazem opinię o nim przyswojoną z otoczenia jeszcze przed poznaniem samego obiektu. Walter Lippmann przypisywał stereotypom funkcję ekonomizującą wysiłek poznawczy człowieka oraz przystosowującą jednostkę do otoczenia społecznego¹². Hilary Putnam natomiast określił stereotyp jako wyidealizowaną mentalną reprezentację zwykłego przypadku, która nie musi dokładnie odpowiadać rzeczywistości, np. stereotypowe tygrysy mają przegowane ubarwienie, pomimo

Przeł. J.K. Milencki, J. Milencki. Wydawnictwo Wiedza i Życie, Warszawa 1998, s. 44. Co ciekawe, obecnie wbrew rozpowszechnionym stereotypom koneserami żabich udek są nie tylko Francuzi, ale też Belgowie i Luksemburczycy, a także mieszkańcy Indonezji, Chin, Tajlandii, Wietnamu oraz obu Ameryk. Historia spożywania żabich udek we Francji sięga XII wieku, kiedy to władze kościoła nakazały mnichom ograniczenie spożycia mięsa ze względu na postępującą wśród nich otyłość. Żaby zapobiegliwie zakwalifikowano jako rodzaj ryb i chętnie spożywano od tego czasu w klasztorach. Następnie zwyczaj ten rozpowszechnił się wśród francuskiego ludu. Masowa konsumpcja żab należy już jednak do przeszłości ze względu na to, że są one gatunkiem zagrożonym. W latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku francuskie władze wprowadziły zakaz ich zbierania w celach komercyjno-konsumpcyjnych. Zob. J. Henley: *Why we shouldn't eat frogs' legs*, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2009/aug/07/frogs-legs-extinction> [dostęp: 24.10.2019].

¹¹ Zob. *Geografia głodu*, <http://www.hungergeneration.com/geografia-glodu/> [dostęp: 25.10.2019].

¹² Zob. J. Bartmiński, J. Panasiuk: *Stereotypy językowe*. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2. Red. J. Bartmiński. Wiedza o Kulturze, Wrocław 1993, s. 364 i n.

występowania na świecie tygrysów bez pręg¹³. Stereotyp obejmuje zatem obiegowe (typowe: wzorcowe i normalne) cechy pewnego przedmiotu, które wcale jednak nie muszą korespondować z własnościami, jakie przewiduje dla niego teoria naukowa. Ta elementarna wiedza przeciętnego użytkownika języka o świecie (potoczna i uproszczona, zwykle daleka od wyczerpującej naukowej charakterystyki) umożliwi ludziom w obrębie pewnej społeczności względnie sprawną komunikację¹⁴. Termin ten okazał się więc istotny dla nauk zajmujących się procesami poznania oraz komunikacją społeczną – psychologii, filozofii, literaturoznawstwa i językoznawstwa. Rzecz jasna, każda z wymienionych dyscyplin nieco inaczej definiuje stereotyp. Nieodłączna od istoty języka naturalnego stereotypizacja opiera się na podmiotowej kategoryzacji zjawisk oraz na konwencji i powtarzaniu. Nie ogranicza się ona przy tym do ludzi, do grup etnicznych czy zawodowych, lecz obejmuje różnorakie sytuacje społeczne, postawy i zachowania, a także elementy najbliższego otoczenia człowieka, w tym rośliny i zwierzęta, a więc wszystko to, co człowiek poznaje i oswaja na własny użytek, konstruuje sobie pewien model świata. Model ten nie jest wiernym odbiciem rzeczywistości, lecz jej interpretacją i projekcją (zawiera bowiem zarówno treści opisowe, jak też afektywne oraz aksjologiczne) i jest dostępny poprzez znaczenia słów. Zawartą w języku interpretację rzeczywistości w literaturze przedmiotu określa się pojęciem językowego obrazu świata¹⁵. JOS wydobywa się z metafor pojęciowych, stereotypów językowych i konotacji, czyli dodatkowych treści kojarzonych z wyrazem przez użytkowników danego języka. Stereotypy językowe tkwią w utrwalonych w języku zbitkach słownych i frazeologicznych. W opinii Renaty Grzegorzczkowskiej z punktu widzenia językoznawstwa „termin stereotyp powinien być zarezerwowany dla zbioru społecznie ustabilizowanych konotacji, a więc przekonań i wyobrażeń związanych z danym zjawiskiem (pojęciem), utrwalonym językowo w postaci derywatów, frazeologizmów, połączeń wyrazowych”¹⁶.

¹³ Zob. G. Lakoff: *Cechy, stereotypy i standardy*. W: Idem: *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne*. Przeł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska. Universitas, Kraków 2011, s. 113–114.

¹⁴ Zob. T. Nowak: *Język w świetle odkryć nauki*. Petrus, Kraków 2011, s. 76–77.

¹⁵ Jak podkreśla Jerzy Bartmiński, teoria językowego obrazu świata ma wymiar semantyczny i antropologiczno-kulturowy. U jej podstaw legło założenie, że w języku jest zakodowana pewna społecznie uzgodniona wiedza o świecie, którą można zrekonstruować i zwerbalizować w postaci zespołu sądów. Jest ona wynikiem subiektywnej percepcji i konceptualizacji rzeczywistości przez umysł człowieka. Wiedza o świecie wbrew restrykcyjnemu stanowisku strukturalistów należy do płaszczyzny semantycznej języka, ponieważ jest ona utrwalona w jego materii (głównie w znaczeniach słów, ale także w gramatyce). Zob. J. Bartmiński: *Podstawy językowego obrazu świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 229.

¹⁶ R. Grzegorzczkowska: *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*. W: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*. „Język a Kultura”. T. 12. Red. J. Anusiewicz, J. Bartmiński. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 114.

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

Stereotypy językowe wykrywa się w drodze analizy jednostek języka (wyrazów i frazeologizmów) oraz jednostek tekstu (przysłów) należących do pól semantycznych odpowiadających badanemu wycinkowi rzeczywistości. Nośnikami sądów zakreślonych w języku nie są na ogół elementy należące do desygnacyjnej warstwy wyrazów, ale ich konotacje, które nie służą do identyfikacji i odróżniania znaczeń wyrazów, lecz dają obraz językowej interpretacji rzeczywistości. Opis stereotypu językowego sprowadza się w związku z tym do badania konotacyjnych składników znaczenia wyrazów wyodrębnionych w trakcie analizy składnikowej¹⁷.

Semantyczny opis wyrazu (definicja otwarta) powinien w związku z powyższym uwzględniać nie tylko elementy obiektywnie istniejące, utrwalone przez tradycję, wiedzę społeczną czy system wartości użytkowników danego języka (element desygnacyjny znaczenia, cechy dystynktywne), ale też cechy konotacyjne, elementy drugiego planu, cechy fakultatywne, które są jednak na tyle wyraziste w świadomości przeciętnego użytkownika języka, że można je ujawniać za pomocą procedur odwołujących się do systemu językowego¹⁸. Przykładowo, w wypadku leksemu *świnia* można za Ryszardem Tokarskim wyróżnić składnik desygnacyjny znaczenia: [zwierzę hodowlane, przeznaczone na mięso i tłuszcz, które chrząka i kwiczy], a także następujące składniki konotacyjne:

1. [skóra świni jest różowa],
2. [skóra świni jest pokryta jasną szczecina],
3. [świnia jest brudna],
4. [świnia jest bezmyślna, głupia],
5. [świnia żre dużo i/lub łapczywie i/lub niechlujnie],
6. [świnia żre małowartościowe odpadki]¹⁹.

Jak można zauważyć, dwa ostatnie składniki odnoszą się do preferencji konsumpcyjnych świni, do czego będę się jeszcze odwoływać w trakcie omawiania przykładów. Przechodząc do części materiałowej, przedstawię w niej propozycję opisu konotacyjnych składników znaczenia czasowników *jeść* i *żreć* w postaci szkicowego schematu²⁰. Zestaw cech konotacyjnych opracowałam na podsta-

¹⁷ Zob. K. Mosiołek-Kłosińska: *Stereotypy konia przekazywane przez język polski i francuski*. W: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki...*, s. 266.

¹⁸ Zob. R. Tokarski: *Konotacja a problemy kategoryzacji*. W: *Tom jubileuszowy. „Język a Kultura”*. T. 20. Red. A. Dąbrowska. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 151.

¹⁹ Zob. idem: *Konotacja jako składnik treści słowa*. W: *Konotacja*. Red. J. Bartmiński. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1988, s. 45–46.

²⁰ Ograniczę tu swoje rozważania do materiału języka polskiego. Dodam tylko, że zbiór składników konotacyjnych wyznaczonych dla rosyjskich czasowników *есть* i *жрать* w ogólnym zarysie jest zbliżony z ich polskimi odpowiednikami. Różnice natomiast dotyczą pewnych detali w rekonstruowanym obrazie jedzenia. Poszczególne języki nieco inaczej odwzorowują bowiem elementy otaczającej nas rzeczywistości, o czym szerzej piszę w książce oraz w artykułach. Zob.

wie najczęściej używanych w polszczyźnie frazeologizmów, utartych porównań i przysłów zawierających w swej strukturze komponenty *jeść* i *żreć*. Materiał badawczy został wybrany głównie ze źródeł słownikowych²¹. Mając na uwadze problematykę poruszaną na łamach czasopisma „Zoophilologica”, nie sposób nie zauważyć, że konotacje znaczeniowe związane z czasownikami nazywającymi jedzenie w znakomitej większości odwołują się do świata zwierząt. Tematyka zwierzęca zaś cieszy się obecnie dużym zainteresowaniem wśród badaczy (dla porządku dodajmy: nie tylko językoznawców) zarówno w kraju, jak i za granicą, o czym świadczy rosnąca liczba publikacji²².

Próbka analizy materiałowej

Sytuację jedzenia w języku polskim można opisać za pomocą następującej definicji ogólnej: ‘jeśli ktoś coś je, to gryzie to, żuje i połyka’. Na potrzeby analizy czasowników oznaczających czynność jedzenia można w związku z tym przyjąć, że desygnacyjna warstwa ich struktury znaczeniowej obejmuje wspólny komponent (archisem) – [jeść]. Między wyrazami *jeść* i *żreć* ujawnia się relacja synonimii. Różnią się one nacechowaniem, a więc zestawem semów potencjalnych. Pierwszy z nich jest wyrazem neutralnym i może być orzekany zarówno o ludziach, jak i o zwierzętach. Drugi natomiast w odniesieniu do zwierząt kwalifikuje się jako wyraz potoczny, a w stosunku do ludzi – jako pospolicie²³.

A. Gasz: *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium leksykalno-semantyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019; eadem: *Русские и польские устойчивые сравнения, характеризующие человека по манере есть*. W: *Славянская фразеология и фольклор*. Red. X. Вальтер, В.М. Мокиенко. Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, Грайфсвальд–Санкт-Петербург 2018, s. 130–139; eadem: *„Ното edens” в русских и польских фразеологизмах с анималистическим компонентом*. W: *Анималистическая фразеология в славянских языках (Лингвистические и лингвокультурологические аспекты)*. Коллективная монография. Red. X. Вальтер, В.М. Мокиенко. Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, Грайфсвальд–Санкт-Петербург 2019, s. 143–150.

²¹ Źródła materiału: J. Krzyżanowski: *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*. T. 1–3. Red. S. Świrko. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1969–1972; *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN...*; M. Bańko: *Słownik porównań*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004. Starałam się również potwierdzać konteksty użycia badanych wyrażeń, przeszukując zasoby Narodowego Korpusu Języka Polskiego.

²² Na odnotowanie zasługują najnowsze pozycje z zakresu językoznawstwa: A. Piasecka: *Językowe portrety zwierząt hodowlanych w przestrzeni semantyczno-kulturowej polszczyzny i ruszczyzny (na materiale frazeologii)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018; *Анималистическая фразеология в славянских языках...*

²³ Warto nadmienić, że psł. *žerti ‘jeść’ było używane głównie w stosunku do zwierząt. Od niego pochodzi rzeczownik odczasownikowy *žirъ oznaczający ‘czynność jedzenia u zwie-

Przegląd zgromadzonego materiału frazeologicznego pod kątem zawartych w nich stereotypów dotyczących zwierząt daje podstawy do wyróżnienia podstawowych składników konotacyjnych przysługujących rozpatrywanym czasownikom²⁴. Otóż centralny w polu czasowników jedzenia leksem *jeść* konotuje: [niekulturalnie], [dużo] i [mało], a jego ekspresywny synonim *żreć* – [niekulturalnie] oraz [dużo]. Ukazują to sporządzone niżej rekonstrukcje:

jeść

Archisem:

[*jeść*]

Semy specyficzne:

[-]

Semy konotacyjne:

kwalifikator: [-]

[*jeść* to obrabiać i wprowadzać pokarm do ust w określony sposób, dlatego o kimś, kto je brzydko, niechlujnie, nieestetycznie, mówimy, że *je jak prosię*, *je jak świnia*]

[*jeść* to dogadzać swemu ciału, dlatego o kimś, kto je dużo, łapczywie i z apetytem, mówimy, że *je jak smok*, *je jak wilk*]

[*jeść* to zaspokajać swoje potrzeby pokarmowe, dlatego o kimś, kto ogranicza je do niezbędnego minimum, jedząc mało, niechętnie i bez apetytu, mówimy, że *je jak ptaszek*, *je jak kurczę* (*kurczak*), *je jak wróbelek*, *je jak kanarek*]

żreć

Archisem:

[*jeść*]

Semy specyficzne:

[zwierzęcy]

Semy konotacyjne:

kwalifikator: [potoczne] [pospolite]

[jeśli człowiek *żre*, to je coś niechlujnie, łapczywie (zwykle dużo i do przesytu), dlatego mówimy: *żreć jak pies*, *żreć jak świnia*, *żreć jak wilk*, *żreć jak wół*]

Komentarz lingwistyczny

W przywołanych utartych porównaniach zostały utrwalone stereotypowe wizerunki niektórych zwierząt. Jeśli chodzi o pierwszą wyróżnioną konotację

rząt, żarcie, pożeranie' oraz 'pożywienie zwierząt, zwłaszcza zdobywane przez nie same'. Zob. W. Borys: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 754.

²⁴ Zob. ich pełny wykaz w ujęciu polsko-rosyjskim: A. Gasz: *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia...*, s. 333–354.

znaczeniową [niekulturalnie], czynność jedzenia u ludzi podlega określonej konwencji i normom. Kultura jedzenia wyklucza naganne zachowania, do których zalicza się: zachłanność oraz łapczywość, brak estetyki jedzenia i dobrych manier²⁵. W praktyce przejawia się to zazwyczaj w gwałtownym rzucaniu się na jedzenie, nieumiejętnym użyciu przyborów stołowych lub jedzeniu rękami, wydawaniu nieestetycznych odgłosów, wypluwaniu resztek pokarmu i brudzeniu się nim, a także nieuprzejmości wobec współbiesiadników. Negatywną ocenę podobnych manier przy jedzeniu wyrażają porównania *jeść jak prosię* oraz *jeść jak świnia*. Ich binarna struktura *X je jak Y* obejmuje człon określany i określający powiązane relacją podobieństwa²⁶. Według Tomasza Krzeszowskiego, dokonując konceptualizacji i wartościowania rzeczywistości, przejawiamy skłonność do przypisywania wyższych wartości różnym rzeczom znajdującym się na niższych poziomach łańcucha bytu. Ujawnia się to w różnego rodzaju zabiegach kognitywnych, takich jak humanizacja, czyli przypisywanie cech ludzkich bytom znajdującym się poniżej lub powyżej poziomu „człowiek”²⁷. Jest to jednocześnie dość powszechne narzędzie wartościowania. Negatywnemu oraz pozytywnemu wartościowaniu podlegają również zwierzęta. Świnia w wielu kulturach symbolizuje skrajną żarłoczność (nieumiarkowane obżarstwo, opilstwo), otchłań, w którą wszystko wpada²⁸. Do najistotniejszych (stereotypowych) cech kojarzonych z wyglądem i charakterystycznym zachowaniem się świni można zaliczyć: wszystkożerność, chrupkanie oraz tarzanie się w błocie. W procesie metaforyzacji pewne elementy rozważanego stereotypu mogą zostać uwypuklone i przeniesione na poziom człowieka (mówi się wtedy o animalizacji, czyli uwierzuceniu), por.

naświnić pot. posp. ‘narobić gdzieś nieporządku; nabrudzić’ (USJP),
zrobić komuś świństwo pot. ‘czyn nieuczciwy, podły, szkodzący komuś; niegodziwość, łajdactwo, podłość’ (USJP),
ześwinić się pot. posp. ‘stać się człowiekiem podłym, nieuczciwym, niemoralnym’ (USJP).

²⁵ Na przestrzeni dziejów opozycja *ludzkie* (domena kultury) — *zwierzęce* (domena natury) została utrwalona przez tradycję biblijną. W teologii moralnej jednym z czterech sposobów naruszenia zasad odżywiania się (obok jedzenia bez rzeczywistej potrzeby, wyboru wykwinnych potraw w celu rozkoszowania się nimi, a także jedzenia ponad miarę) był prymitywizm (zwierzęcość) w sposobie jedzenia. Zob. A. Zwoliński: *Siedem grzechów głównych. Nieumiarkowanie*. Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2008, s. 5–10.

²⁶ Zob. szerzej: W. Wysoczański: *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005.

²⁷ Zob. T. Krzeszowski: *Aksjologiczne aspekty semantyki językoznawczej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, s. 36–37.

²⁸ Zob. J.C. Cooper: *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Przeł. A. Kozłowska-Ryś, L. Ryś. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998, s. 269; W. Kopaliński: *Słownik symboli*. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 2006, s. 423–424.

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

Za szczególny przypadek animalizacji można uznać frazemy komparatywne charakteryzujące człowieka ze względu na sposób jedzenia w porównaniu do zachowań żywieniowych zwierząt. W tym wypadku relacja podobieństwa dotyczy sposobu obróbki pokarmu przy jednoczesnym rozciągnięciu wartości z poziomu zwierzęcego na poziom ludzki. Negatywnie nacechowane zwroty typu: *jeść jak prosię*, *jeść jak świnia* odnoszą się do niechlujnego sposobu jedzenia obserwowanego u człowieka, a porównywanego do instynktownego zachowania się zwierzęcia, które z natury jest takie, a nie inne, i zachowuje się w taki, a nie inny, sposób. Powstały obraz pod pewnymi względami ujawnia zatem opozycję natura vs. kultura. Człowiek przynależy zarówno do świata natury, jak i do świata kultury. Tego typu wyrażenia wskazujące na zwierzęcość w sposobie jedzenia wyraźnie służą przekazaniu dosadnej oceny człowieka. Spostrzeżenia wynikające z obserwacji zachowania się ludzi i zwierząt utrwalone w języku wyrażają zarazem nasz stosunek do nich. Dominujący w językowym obrazie świata antropocentryzm i wiążący się z nim subiektywizm sprawia, że na drabnie bytów człowiek jest istotą wyżej wartościowaną od zwierząt. Potwierdzają to fakty językowe. Na gruncie wielu języków istnieje opozycja wyrazów używanych z jednej strony tylko w stosunku do ludzi, a z drugiej – tylko w stosunku do zwierząt (por. *głowa – łeb*, *jeść – żreć*, *umierać – zdychać* itp.)²⁹. Terminy (od)zwierzęce nie podlegają (zazwyczaj) deprecjacji w odniesieniu do swych rzeczywistych nosicieli. Przeniesienie nazw zwierzęcych na ludzi powoduje, że nazwy te (z reguły) stają się pejoratywne i deprecjonujące bądź żartobliwe (por. *ktoś żre jak świnia*, *ktoś obżarł się jak świnia*, *ktoś urznął się jak świnia*). Podobne określenia służą zatem poniżeniu lub ośmieszeniu adresata³⁰. Dopuszczamy w zawiązku z tym zdania w rodzaju:

Ten człowiek je jak świnia.
Tamten klient żre jak świnia.
Olga je jak prosię.

Za nieakceptowalne uznamy natomiast zdania:

**Ta świnia je jak człowiek.*
**Ta świnia żre jak człowiek.*
**To prosię je jak człowiek.*

Rzutowanie cech zwierzęcych na ludzi w celu dyskredytacji pewnych aspektów ich zachowania sankcjonuje nasz język, utrwalając zarazem stereotyp ludzkiej „wyższości” czy – jak to określił Zdzisław Kempf – arystokratyzmu.

²⁹ Zob. Z. Kempf: *Wyrazy „gorsze” dotyczące zwierząt*. „Język Polski” 1985, nr 2–3, s. 125–126.

³⁰ Jest to uwarunkowane kontekstem wypowiedzi i intencją nadawcy.

Dotyczy to nie tylko kultury jedzenia, por. *ktoś zachowuje się jak zwierzę*, czyli nie tak jak przystało na człowieka. Należy jednocześnie zauważyć, że nierzadko posługujemy się także niezawierającym bezpośrednich odniesień do świata zwierząt wyrażeniem:

Mów, zachowuj się, postępuj itp. jak człowiek (jak ludzie) ‘mów, zachowuj się, postępuj itp. zgodnie z przyjętymi normami, jak przystało na człowieka’:
Ubieraj się jak człowiek, bo wyglądasz śmiesznie. (USJP)

albo

Dziecko, jedz jak człowiek!

Tego rodzaju sformułowania skierowane do zwierząt wydają się raczej nietypowe, por.

?Burek, jedz jak człowiek!
?Burek, jadłbyś jak człowiek!

Tym mocno zakorzenionym w naszym myśleniu i języku stereotypom na temat zwyczajów jedzenia wśród zwierząt zdają się przeczyć najnowsze odkrycia nauk przyrodniczych, o których informuje nas fragment filmu dokumentalnego *Małpy* z cyklu „Zakochani są wśród zwierząt”:

Właśnie na Honsiu 40 lat temu naukowcy po raz pierwszy zauważyli makaka, który przed jedzeniem mył ręce w oceanie. W jego ślady poszły następne, co dało początek pojęciu „kultury zwierzęcej”, które u wielu budzi niepokój, bo uświadamia, że człowiek nie ma na nią monopolu³¹.

Kolejne konotacje aktywowane przez czasownik *jeść* dotyczą ilościowego aspektu konsumpcji wyrażającego się w przeciwstawnych kategoriach: [dużo] [mało]. Negatywną ocenę osób jedzących powyżej normy, a zarazem łapczywie (z niepohamowanym apetytem) zawierają porównania: *jeść jak wilk* oraz *jeść jak smok*³². Wilk jako zwierzę drapieżne i dzikie w wielu kulturach jest po-

³¹ *Zakochani są wśród zwierząt – Odcinek 1: Małpy*, <https://www.telemagazyn.pl/serial/zakochani-sa-wsrod-zwierzat-2430454/odc1/> [dostęp: 12.02.2019].

³² Wyrażenia *jeść/żreć jak smok* nie zostały odnotowane przez *Słownik porównań* Bańki. W słownikach ogólnych, takich jak: *Inny słownik języka polskiego* pod redakcją Bańki, *Uniwersalny słownik języka polskiego* PWN pod redakcją Dubisza oraz *Wielki Słownik Języka Polskiego* PAN, dany komponent występuje jedynie w prawostronnym kontekście czasowników *pić* oraz *palić*. Por. fraz. pot. *pić, palić jak smok* ‘pić dużo i łapczywie, palić dużo’ (USJP). Zasoby Narodowego Korpusu Języka Polskiego poświadczają jednak także jego tekstowe użycia w odniesieniu do sytuacji spożywania pokarmu (przy czasownikach *jeść* i *żreć*), np. *jadłam jak smok*,

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

strzegany jako symbol okrucieństwa i nienasycenia, por. wyrażenia: *głodny jak wilk*, *wilczy głód*, *wilczy apetyt*, *wilcza natura*, *wilcza zachłanność*. Skojarzenia z żarłocznością wywołuje również smok – postać mityczna, którą najczęściej wyobrażano sobie jako skrzydlatego potwora z dużymi szponami i ogonem, zięjącego ogniem oraz pożerającego ludzi i zwierzęta³³. Człowiek jedzący mało (poniżej normy, lecz w dostatecznej ilości) jest z kolei porównywany do zwierząt niewielkich rozmiarów. W tym wypadku obserwuje się użycie zdrobniałych nazw ptaków (zarówno rodzajowych, jak i gatunkowych) w funkcji nośnika porównania, por. *ptaszek*, *kurczę* (*kurczak*), *wróbelek*, *kanarek*.

Najczęstsze skojarzenia, jakie wywołuje czasownik *żreć*, dotyczą niechlujnego, łapczywego sposobu jedzenia czegoś w dużych ilościach. Oprócz omawianych już komponentów *świnia* i *wilk*, w zleksykalizowanych porównaniach z czasownikiem *żreć* notuje się także użycie zoonimów: *pies* oraz *wół*. Pies utrwalił się w tradycji kultury jako symbol padlinożerstwa, wcielenie wielu wad, m.in. właśnie obżarstwa i łapczywości³⁴. Wół – zwierzę hodowlane z racji swych dużych rozmiarów – wywołuje skojarzenia z jedzeniem czegoś w dużych ilościach.

Podsumowanie

Stereotypy zwierzęce odzwierciedlone w języku mają niewątpliwie antropocentryczny charakter. Ujawnia się w nich bowiem określony stosunek człowieka do zwierząt. W świetle przeprowadzonej analizy materiału frazeologicznego nasuwa się wniosek, że w polszczyźnie bardzo wyraźnie utrwaliły się konotacje dotyczące kultury jedzenia oraz charakterystyki ilościowej przyjmowanego pożywienia oparte na zasadzie porównania do świata zwierząt. Animalizację należy zatem uznać za istotny element oceny aktu konsumpcji realizowanego przez człowieka. Na podstawie zebranych frazeologizmów można dokonać próby rekonstrukcji podstawowych cech składających się na językowy portret *homo edens*, czyli człowieka jedzącego niekulturalnie, a także dużo (powyżej normy)

zaczęła jeść jak smok, *żre/nie żre jak smok*. Co ciekawe, pojawiają się one również w kontekstach metaforycznych, np. *paliwo żre jak smok* (NKJP).

³³ Motyw smoka występuje jako składnik wielu mitów, legend, utworów literackich, a także dzieł sztuki (malarstwo, rzeźba, film). W porównaniu z innymi stworzeniami fantastycznymi smoki nie miały ściśle określonego wyglądu. Zazwyczaj ich budowa zewnętrzna obejmowała organy anatomiczne właściwe dla różnych gatunków zwierząt (łapy, szpony, skrzydła, ogon, rogi, łuski). Od zwierząt odróżniała je z kolei znajomość ludzkiej mowy czy posługiwanie się magią. Smok utrwalił się w kulturze jako symbol wiedzy, mądrości i dobrej straży, a także jako uosobienie zła i zniszczenia.

³⁴ Zob. W. Kopaliński: *Słownik symboli...*, s. 317–320.

i mało (poniżej normy). Funkcję nośnika porównania pełnią w tym wypadku nazwy zwierząt domowych oraz dzikich wywołujące określone skojarzenia. Obraz jedzenia niekulturalnego przywołuje przede wszystkim zoonim *świnia*. Ponadto na brak obycia i dobrych manier przy stole może wskazywać nazwa istoty młodej, a mianowicie *prosię*. Znaczenie jedzenia czegoś dużo i ponad miarę wyrażają nazwy zwierząt domowych (*pies, wół*), a także zwierząt dzikich oraz mitycznych (*wilk, smok*). Znaczenie jedzenia czegoś w małych ilościach realizują natomiast nazwy ptaków o niewielkich rozmiarach (*ptaszek, kurczę, kurczak, wróbelek, kanarek*). Pewne charakterystyczne cechy zwierzęce (domena biologiczna) zostały więc w procesie metaforyzacji uwypuklone, a następnie przeniesione na człowieka z odpowiednią waloryzacją (domena kultury). W ramach źródłowej domeny biologicznej można w związku z tym wskazać dostępne obserwacji cechy fizyczne znanych człowiekowi zwierząt (rozmiar ciała, sposób odżywiania, charakterystyczne narządy układu pokarmowego, rodzaj i ilość przyjmowanego pożywienia). W wypadku świni jest to wszystkożerność, duży ryj oraz brzuch, a także odgłosy chrupkania towarzyszące jedzeniu. Wilk jako drapieżnik ma długie ostre i lekko zakrzywione kły służące do chwytania, przytrzymywania i rozszarpywania zdobyczy (podobnie jak mityczny smok). Do mięsożerców z ostrymi kłami zalicza się również pies. Z kolei wół to duże zwierzę roślinożerne (przeżuwacz) o wysokich zębach policzkowych z listewkami na powierzchni miażdżącej³⁵. Reprezentantami gatunków małych ptaków żywiących się głównie nasionami, owadami i ich larwami są z kolei wróbel, kanarek, a także pisklą kury domowej (kurczę). W wyniku rzutowania wiązek odpowiednich cech zwierzęcych, dotyczących odżywiania się, na człowieka zostały one następnie poddane określonej ocenie na zasadzie zestawienia świata natury z wyżej wartościowanym (cywilizowanym) światem ludzkim (kultura stołu i jedzenia). Mechanizm animalizacji, odzwierciedlony w analizowanych wyrażeniach językowych, zasada się zatem na wiedzy potocznej opartej na obserwacji rzeczywistości oraz jej interpretacji z perspektywy antropocentrycznej. Odtworzone tu językowe portrety wybranych zwierząt dzikich i hodowlanych potwierdzają, że ich potoczny (stereotypowy) obraz zachowany w materiale frazeologicznym zdecydowanie różni się od ujęcia naukowego powstałego w obrębie przyrodoznawstwa³⁶. Pomimo poszerzania się stanu współczesnej wiedzy

³⁵ Zob. T. Umiński: *Biologia*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1994, s. 200–202.

³⁶ Naturalnie celem niniejszego szkicu nie było przeprowadzanie tego rodzaju analizy. Nawiązanie do dyskursu przyrodoznawczego pozwala jednak wyraźniej dostrzec różnicę między potocznym a naukowym opisem zwierząt (w obu wypadkach prowadzonym przy użyciu języka). Nazwy zwierząt funkcjonują jako wyrażenia językowe oraz jako terminy naukowe. Językowy obraz jakiegoś zwierzęcia zawarty w opisie naukowym i jego obraz utrwalony w języku potocznym dotyczą tego samego, ale nie takiego samego zwierzęcia. Zob. J. Bartmiński, R. Tokarski: *Językowy obraz świata a spójność tekstu*. W: *Teoria tekstu. Zbiór studiów*. Red. T. Dobrzyńska. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1986, s. 72–74.

o życiu różnych gatunków zwierząt, stereotypy na ich temat wciąż są mocno zakorzenione w ludzkim myśleniu i języku³⁷. Zarysowana w tym artykule próba opisu materii językowej pokazuje, że można je odkrywać zarówno poprzez analizę systemu, jak i tekstu. Ciekawą perspektywę dalszych badań w tym zakresie otwiera konfrontacja międzyjęzykowa, dzięki której można ujawniać pewne subtelne różnice w interpretacji rzeczywistości pozajęzykowej „odmalowane” w strukturze rozmaitych języków (słowiańskich i niesłowiańskich).

Bibliografia

- Bakke, Monika. “Między nami zwierzętami. O emocjonalnych związkach między ludźmi i innymi zwierzętami.” *Teksty Drugie*, no. 1 (2) (2007): 230–231.
- Bakke, Monika. “Studia nad zwierzętami: od aktywizmu do akademii i z powrotem?” *Teksty Drugie*, no. 3 (2011): 193–204.
- Bańko, Mirosław. *Słownik porównań*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004.
- Bartmiński, Jerzy. *Podstawy językowego obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- Bartmiński, Jerzy, and Jolanta Panasiuk. “Stereotypy językowe.” In *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, edited by Jerzy Bartmiński, 362–387. Vol. 2. Wrocław: Wiedza o Kulturze, 1993.
- Bartmiński, Jerzy, and Ryszard Tokarski. “Językowy obraz świata a spójność tekstu.” In *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, edited by Teresa Dobrzyńska, 65–81. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986.
- Bestie, żywy inwentarz i bracia mniejsi. *Motywy zwierzęce w mitologiach, sztuce i życiu codziennym*, edited by Piotr Kowalski, Katarzyna Łeńska-Bąk and Magdalena Sztandara. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2007.
- Boryś, Wiesław. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Czapiga, Artur. *Antroponimiczne metafory odzwierzęce w języku polskim, rosyjskim i angielskim*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008.
- Chmielowiec, Marian. “Czasowniki zwierzęce (przyczynek do obrazowości języka).” *Język Polski*, no. 3 (1931): 87–90.
- Chymkowski, Roman. “Zwierzęta i antropologia kultury.” *Przegląd Humanistyczny*, no. 1 (2014): 35–44.
- Cooper, Jean C. *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Translated by Anna Kozłowska-Ryś and Leszek Ryś. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 1998.
- Decyk, Wanda. “Motywacyjność zoonimów.” *Poradnik Językowy*, no. 9 (1996): 52–56.

³⁷ O tym, że stereotypy zwierzęce są niezwykle żywe w naszej świadomości, a zarazem dość odporne na zmiany, świadczą dane wielu języków. Zob. przykładowo: J. Szerszunowicz: *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2011.

- Foer, Jonathan S. *Zjadanie zwierząt*. Translated by Dominika Dymińska. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2019.
- Gash, Agneshka. "Homo edens' v russkikh i pol'skikh frazeologizmakh s animalisticheskim komponentom." In *Animalisticheskaya frazeologiya v slavyanskikh yazykakh (Lingvisticheskiye i lingvokul'turologicheskiye aspekty)*. *Kollektivnaya monografiya*, edited by Kharri Val'ter and Valeriy Mikhaylovich Mokiyeenko, 143–150. Grayfsvaľ'd–Sankt-Peterburg: Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, 2019 [Гаш, Агнешка. "Homo edens' в русских и польских фразеологизмах с анималистическим компонентом." В: *Анималистическая фразеология в славянских языках (Лингвистические и лингвокультурологические аспекты)*. Коллективная монография, ред. Харри Вальтер и Валерий Михайлович Мокиенко, 143–150. Грайфсвальд–Санкт-Петербург: Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, 2019].
- Gash, Agneshka. "Russkiye i pol'skiye ustoychivyye sravneniya, kharakterizuyushchiye cheloveka po manere yest'." In *Slavyanskaya frazeologiya i fol'klor*, edited by Kharri Val'ter i Valeriy Mikhaylovich Mokiyeenko, 130–139. Grayfsvaľ'd–Sankt-Peterburg: Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, 2018 [Гаш, Агнешка. "Русские и польские устойчивые сравнения, характеризующие человека по манере есть." В: *Славянская фразеология и фольклор*, ред. Харри Вальтер и Валерий Михайлович Мокиенко, 130–139. Грайфсвальд–Санкт-Петербург: Institut für Slawistik der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald, 2018].
- Gasz, Agnieszka. *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium leksykalno-semantyczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019.
- "Geografia głodu." Accessed October 25, 2019. <http://www.hungergeneration.com/geografia-glodu/>.
- Grybosiova, Antonina. "Jak historyk języka polskiego rozumie opozycję homo – animal?" In *Opozycja "homo" – "animal" w języku i kulturze*, edited by Anna Dąbrowska, 9–15. Series: "Język a Kultura." Vol. 15. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003.
- Grzegorzczkova, Renata. "O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych." In *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, edited by Janusz Anusiewicz and Jerzy Bartmiński, 109–115. Series: "Język a Kultura." Vol. 12. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
- Henley, Jon. "Why we shouldn't eat frogs' legs." Accessed October 24, 2019. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2009/aug/07/frogs-legs-extinction>.
- Hryciuk, Renata E., and Joanna Mroczkowska. "Co wy tam gotujecie? O antropologicznych badaniach nad jedzeniem." *Op. Cit.*, no. 43 (2012): 3–7.
- Inny słownik języka polskiego*, edited by Mirosław Bańko. Vol. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017.
- Kempf, Zdzisław. "Wyrazy 'gorsze' dotyczące zwierząt." *Język Polski*, no. 2–3 (1985): 125–144.
- Kopaliński, Władysław. *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2006.
- Krzyszowski, Tomasz P. *Aksjologiczne aspekty semantyki językoznawczej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999.

Żresz jak świnia! Jedz jak człowiek! – czyli o niektórych stereotypach językowych...

- Krzyżanowski, Julian. *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, edited by Stanisław Świrko. Vol. 1–3. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1972.
- Kwapisz-Osadnik, Katarzyna. “‘Jak pies z kotem,’ czyli o stereotypach w języku.” In *Zwierzęta i ludzie*, edited by Jacek Kurek and Krzysztof Maliszewski, 31–38. Chorzów: Miejski Dom Kultury “Batory,” 2011.
- Lakoff, George. “Cechy, stereotypy i standardy.” In *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne*, 112–114. Translated by Magdalena Buchta, Agnieszka Kotarba and Anna Skucińska. Kraków: Universitas, 2011.
- Malinowski, Bronisław. *Szkice z teorii kultury*. Translated by Hanna Buczyńska. Warszawa: Książka i Wiedza, 1958.
- Millon Marc, and Kim Millon. *Francja. Przewodnik kulinarny*. Translated by Jan Krzysztof Milencki and Jakub Milencki. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza i Życie, 1998.
- Mosiołek-Kłosińska, Katarzyna. „Stereotypy konia przekazywane przez język polski i francuski.” In *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*, edited by Janusz Anusiewicz and Jerzy Bartmiński, 266–271. Series: “Język a Kultura.” Vol. 12. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
- Nowak, Tomasz. *Język w świetle odkryć nauki*. Kraków: Petrus, 2011.
- Piasecka, Agata. *Językowe portrety zwierząt hodowlanych w przestrzeni semantyczno-kulturowej polszczyzny i ruszczyzny (na materiale frazeologii)*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2018.
- Pielewin, Wiktor. *Empire V. Opowieść o prawdziwym nadczłowieku*. Translated by Ewa Rojewska-Olejarczuk. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2008.
- Rodziewicz, Barbara. *Frazemy komparatywne z komponentem zoonimicznym w języku polskim, rosyjskim i niemieckim*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2007.
- Szerszunowicz, Joanna. *Obraz człowieka w polskich, angielskich i włoskich leksykalnych i frazeologicznych jednostkach faunicznych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2011.
- Tokarski, Ryszard. “Człowiek w definicji znaczeniowej słowa.” *Przegląd Humanistyczny*, no. 3–4 (1991): 131–140.
- Tokarski, Ryszard. “Językowy obraz świata w metaforach potocznych.” In *Językowy obraz świata*, edited by Jerzy Bartmiński, 65–81. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999.
- Tokarski, Ryszard. “Konotacja a problemy kategoryzacji.” In *Tom jubileuszowy*, edited by Anna Dąbrowska, 143–161. Series: “Język a Kultura.” Vol. 20. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
- Tokarski, Ryszard. “Konotacja jako składnik treści słowa.” In *Konotacja*, edited by Jerzy Bartmiński, 35–53. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1988.
- Tokarski, Ryszard. *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013.
- Umiński, Tomasz. *Biologia*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1994.

- Uniwersalny słownik języka polskiego PWN. Wersja 3.0*, edited by Stanisław Dubisz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Walczak, Maciej. "Czy owad to zwierzę?" *Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*, no. 1 (2016): 271–277.
- Wierzbicka, Anna. "Semantyka zdań o zwierzętach." *Pamiętnik Literacki*, no. 1 (1970): 199–218.
- Wysoczański, Władysław. *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- "Zakochani są wśród zwierząt – Odcinek 1: Małpy." Accessed February 12, 2019. <https://www.telemagazyn.pl/serial/zakochani-sa-wsrod-zwierzat-2430454/odc1>.
- Zaron, Zofia. "Czy zwierzę to ktoś? Językowe dowody podmiotowości zwierząt." *Prace Filologiczne*, no. 43 (1998): 507–515.
- Zwoliński, Andrzej. *Siedem grzechów głównych. Nieumiarkowanie*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2008.

Agnieszka Gasz – doktor habilitowana, adiunkt w Instytucie Językoznawstwa na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Prowadzi badania konfrontatywne w ujęciu polsko-rosyjskim. Jej zainteresowania naukowe dotyczą głównie semantyki językoznawczej, lingwistycznej analizy tekstu oraz problematyki przekładu. Jest autorką monografii *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium leksykalno-semantyczne* (Katowice 2019), a także licznych artykułów. Wśród nich znalazło się również opracowanie poświęcone opisowi frazeologicznych wykładników silnie utrwalonej w języku i kulturze opozycji ludzkie-zwierzęce: „*Homo edens*” в *русских и польских фразеологизмах с анималистическим компонентом* (Грайфсвальд-Санкт-Петербург 2019).

Agnieszka Gasz – Doctor of Letters, Assistant Professor at the Institute of Linguistics of the Faculty of the Humanities at the University of Silesia in Katowice. She conducts contrastive linguistic research on the Polish and Russian languages. Her research refers mainly to the field of linguistic semantics, a linguistic analysis of text and aspects of translation. Author of the monograph *Polskie i rosyjskie czasowniki jedzenia. Studium leksykalno-semantyczne* [Polish and Russian Verbs Related to Eating. A Lexical-Semantic Study] (Katowice 2019), as well as numerous articles, including a publication featuring the description of the phrasal indicators of the human-animal distinction, so deeply entrenched in language and culture: “*Homo edens*” в *русских и польских фразеологизмах с анималистическим компонентом* (Грайфсвальд-Санкт-Петербург 2019) [*“Homo edens” in Russian and Polish Phrasal Constructions with an Animal Component*].